

ПЕРШЫ СЛОЎНІК ЛІМНОНІМАЎ

Шахоўская, С. У. Назвы азёр Беларусі : слоўнік / С. У. Шахоўская; пад рэд. П. А. Міхайлава. – Мінск, 2014. – 381 с. – Тыраж 70 экз.

Нягледзячы на тое, што ўзнікненне прыкладной лінгвістыкі як аўтаномнай навуковай дысцыпліны адносіцца да нядаўняга мінулага, прыкладныя праблемы стаялі перад мовазнаўствам (у тым ліку і беларускім) практычна з самага пачатку яго ўзнікнення. У канчатковым выніку ўсе яны зводзяцца да аптымізацыі такіх (асноўных) функцый мовы, як камунікатыўная, гнасеалагічная і кагнітыўная.

Лексікаграфія, адзін з кірункаў прыкладной лінгвістыкі, абумоўлена гнасеалагічнай функцыяй мовы. У адрозненне ад лексікалогіі праблематыка лексікаграфічных работ знаходзіцца ў сферы слоўнікавай практыкі. У цэнтры ўвагі лексікаграфу – прынцыпы ўпарадкавання слоўнікаў, метады, прыёмы, тэхналогія іх стварэння, спосабы арганізацыі розных слоўнікавых артыкулаў і пад. Беларуская прыкладная лексікаграфія дастаткова актыўна развівалася на працягу апошніх дзесяцігоддзяў. Так, напрыклад, за невялікі прамежак часу (другая палова XX – першая палова XXI ст.) падрыхтавана і надрукавана больш за паўсотню прац, у якіх зафіксаваны шматлікія класы тэрмінаў і антрапанімічнай лексікі. Амацаваў з анамастычных выданняў мае асаблівасці адносна тыпу і памеру рээстра сістэмы памяці і кампануюкі інфармацыйных зон. Такім чынам, нявырашанымі для беларускай прыкладной лексікаграфіі (у прыватнасці ў сферы анамастыкі) застаюцца такія пытанні, як прынцыпы фарміравання рээстра слоўніка, распрацоўка аптымальнай структуры слоўнікавага артыкула, вызначэнне аб'ёму і месца экстралінгвістычнай інфармацыі і інш.

Слоўнік “Назвы азёр Беларусі” Святланы Шахоўскай – першая і, на нашу думку, удалая лексікаграфічная спроба лінгвістычнай прэзентацыі і апрацоўкі сабранага моўнага гідранімічнага матэрыялу. Адзначым, што апублікаваныя за апошнія дзесяцігоддзі энцыклапедычныя даведнікі, прысвечаныя вадным аб'ектам (Блакiтная кнiга Беларусi, 1994; Озера Беларусi, 2004; Водохранiлiща Беларусi, 2005 і iнш.), змяшчаюць толькi экстралiнгвiстычны каментарый: вiд аб'екта, месца яго знаходжання, максымальная глыбiня, даўжыня, тэрыторыя працякання і пад. Спецыяль-

ных лексікаграфічных лінгвістычных выданняў, дзе фіксаваліся б гідронімы, у беларускім мовазнаўстве яшчэ не было. Таму з'яўленне названага слоўніка ў пэўнай ступені вырашае такую навукова і сацыяльна важную задачу, як сістэмнае адлюстраванне і апісанне нацыянальнай гідраніміі.

Пераважная большасць энцыклапедычных выданняў беларускай онімай, у прыватнасці гідранімічнай, лексікі характарызуецца адсутнасцю адзіных агульнапрынятых прынцыпаў іх апісання ва ўмовах дзяржаўнага білінгвізму. Адсюль узнікненне шматлікіх оніменных (лексічных, фанетычных, дэрывацыйных і іншых) варыянтаў.

Аўтар слоўніка “Назвы азёр Беларусі” С. Шахоўская зрабіла спробу выпраўлення відавочных памылак пры перакладзе беларускіх лімнонімаў (назваў азёр) на рускую мову. Значную ўвагу складалі названага лексікаграфічнага выдання аддала яго структуры. Варта заўважыць, што ў свой час С. Шахоўская ўпершыню ва ўсходнеславянскім мовазнаўстве паспяхова ажыццявіла комплексны аналіз беларускіх анамастычных слоўнікаў на ўзроўні мега-, макро- і мікраструктуры; выявіла і сістэматызавала метадалагічныя недахопы ў афармленні асобных зон інфармацыі ў слоўнікавым артыкуле і прапанавала шляхі іх выпраўлення; распрацавала поліаспектную тыпалогію беларускіх анамастычных слоўнікаў (гл.: Шахоўская, С. У. Беларуская анамастычная лексікаграфія: фарміраванне, сучасны стан, вектары развіцця; навуков. рэд. П. А. Міхайлаў. – Мінск: Красная звезда, 2012. – 258 с.). Як бачым, слоўнік “Назвы азёр Беларусі” – рэалізацыя аўтарскай тэорыі лексікаграфічнай сістэматызацыі пэўнай часткі онімай лексікі на практыцы.

Слоўнік фіксуе і кадыфікуе каля чатырох тысяч лімнонімаў, якія суправаджаюцца як лінгвістычнай, так і экстралінгвістычнай інфармацыяй. Рээстр лексікаграфічнага выдання змяшчае літаратурныя формы назваў беларускіх азёр, адлюстраваныя ў сучасных энцыклапедычных і лінгвістычных даведніках, матэрыялах для слоўніка гідронімаў Гомельшчыны, звесткі з online-рэсурсаў, а таксама з электроннага “Дзяржаўнага каталога найменняў геаграфіч-

ных аб'ектаў Рэспублікі Беларусь" (больш за 20 крыніц даследавання).

Мегаструктура слоўніка С. Шахоўскай (узаемазмашчэнне асобных частак лексікаграфічнага выдання) у цэлым адпавядае агульнапрынятаму тыпу большасці анамастычных даведнікаў: утрымлівае падрабязную аўтарскую прадмову, спіс прынятых скарачэнняў, слоўнікавы корпус і два паказальнікі (паказальнік назваў азёр Беларусі на беларускай мове і адпаведных назваў на рускай мове). Адметнасць слоўніка – наяўнасць электроннага адпаведніка, што стварае неабходныя ўмовы для выбару: карыстальнік сам вырашае, з якім носьбітам (папяровым ці электронным) яму лягчэй працаваць. Адзначым, што наяўнасць электроннага носьбіта спрашчае пошук інфармацыі, інтэнсіфікуе яе даступнасць, а таксама задавальняе агульныя патрабаванні развіцця сучаснага камп'ютарызаванага грамадства.

Макраструктура названага лексікаграфічнага выдання (парадак размяшчэння рээстравых слоў) адпавядае, на наш погляд, найбольш зручнаму тыпу арганізацыі – алфавітнаму. Пры падобнай арганізацыі лемы (рээстравыя словы) анамастычнага выдання размешчаны ў строгім алфавітным парадку, што значна спрашчае працу карыстальніка. Не выклікае прэрэчанняў і мікраструктура слоўніка (будова і інвентар звестак слоўнікавага артыкула), якая ілюструе распрацаваны ў свой час аўтарам найбольш дакладны, поўны і лагічны тып кампануючых слоўнікавых звестак: уключае такія інфармацыйныя зоны, як зона намінацыі, зона граматычнай інфармацыі, зона варыянтаў, зона ідэнтыфікацыі і зона экстралінгвістычнай інфармацыі.

У зону намінацыі С. Шахоўская ўключае лемы рознай структуры, што абумоўлена разнастайнасцю і багатствам сабранага моўнага матэрыялу. Двухкампанентныя назвы (акрамя назваў, у складзе якіх ёсць словы *вялікі, малы, паўночны, паўднёвы, верхні, сярэдні, ніжні*, нумаратыўны кампанент і пад.) кадыфікуюцца неінверсійным спосабам, што адпавядае агульнапрынятай трыдыцыі. Пры падборы беларускіх і рускіх лімнанімаў аўтар слухна ўлічвае час стварэння: рускамоўныя анамастычныя адзінкі, што ўзніклі ў савецкую эпоху, захоўваюцца ў першапачатковым выглядзе. Дыялектныя назвы перадаюцца сродкамі рускай літаратурнай мовы, але з адлюстраваннем нацыянальнай спецыфікі, а гэта адпавядае агульнай лексічнай тэндэнцыі да захавання нацыянальнага аблічча ў тапанімічных назвах.

Дастатковай адносна зместу, на нашу думку, з'яўляецца зона граматычнай інфармацыі, якая ўключае канчаткі роднага і меснага склону адзіночнага ліку, указанне на род назоўніка (або яго лік для множналікавых). І менавіта гэтыя формы могуць выклікаць цяжкасці ў асобных карыстальнікаў. Добра, што граматычныя звесткі паслядоўна суправаджаюць кожную састаўную лексічную адзінку.

У зоне ідэнтыфікацыі пры фіксацыі лемы і ідэнтыфікатара родавая назва ў загаловачную назву не ўключаецца, а выносіцца ў асобную зону, што дазваляе пазбегнуць дублявання гіпероніма ў розных інфармацыйных зонах.

На першы погляд, пастаяннае ўказанне на ідэнтыфікатар у кожным артыкуле здаецца лішнім (паколькі ён адлюстраваны ўжо ў самой назве выдання). Аднак прапанаваны парадок размяшчэння зон (апошняя – зона экстралінгвістычнай інфармацыі) яго проста лагічна патрабуе. Зона варыянтаў суправаджае толькі асобныя слоўнікавыя артыкулы, што вынікае з асаблівасцей сабранага моўнага матэрыялу. Зона экстралінгвістычнай інфармацыі (звесткі пра месца знаходжання возера і ўказанне на крыніцы інфармацыі) дастаткова поўная і паслядоўная. Крыніцы даследавання зашыфраваны ў выразныя і лёгка запамінальныя абрэвіятуры.

Анамастычныя назвы складаюць значную частку нашага лексікону. Частата іх ужывання ў вусным і пісьмовым маўленні, у творах мастацкай літаратуры і публіцыстыкі, у афіцыйна-справавых дакументах даволі высокая. І нават самае павярхоўнае знаёмства з анамастычным матэрыялам дае магчымасць адчуць спецыфіку беларускага слова, даведацца пра геаграфічную адметнасць Беларусі і асаблівасці жыцця нашых продкаў. Як бачым, гнасеалагічная функцыя рэалізуецца на прыкладзе слоўніка "Назвы азёр Беларусі" ў поўным аб'ёме. Акрамя таго, сам матэрыял даведніка – крыніца для наступных этымалагічных, дэрываталагічных, супастаўляльных і іншых лінгвістычных даследаванняў.

На нашу думку, гэта ўзорнае выданне лінгвістычнага анамастычнага слоўніка, якое поўнасцю адпавядае распрацаванай аўтарскай метадыцы сістэматызацыі падобнага матэрыялу. Разгледжаная лексікаграфічная праца ўзнімае беларускую прыкладную лексікаграфію на якасна новы ўзровень.

Святлана МАРОЗ,
кандыдат філалагічных навук.